

զընդնցիս բժշկութեան անյարմար կ'ըսէ/ն. իսկ Ապուլզանի լեռնային ըլլալուն՝ վկայէ և Սալաձորցիին, ականատեսս 'ի Կարնոյ բարձրաւունդակին, նաեւ գունոյն.

« Ան Աբրահամ ծաղիկ մի կայ, իսկի վար չի գար լեռներուն,
վասն Կապուտ. հոսն է սակաւ »

Շէհրիմանեանն այս բոյսս համարի Լ. Psyllium, որ յատուկ նշանակէ վայրի Բըզ. բուկն (տես), Լուսիստի տեսակ մի. բժշկարանք ոմանք գուգեն զայս Ասփաջոյի կամ Խապադոյի, որ է Պ. Խափեդոյ, جوجا, և նշանակէ Զիականջ — Ուրիշ բժշկական բառից հաւաքման մ'ալ մէջ գրուի, « Խադապիթի? քամուքս՝ Աս. պուզան »:

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ ՌԻՍՈՒՄՆ

(Տես յ'էջ 379)

ՊԵՏԵՐՄԱՆԻ ընդարձակ ֆերականութիւնը քննադատեց անուանի բանասէրն և ազգագրախօսն Լորենց Դիֆենպախ (1806—1883) յամսաթերթին Պերլինի Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, ի թիւն սեպտ. 1843 տարւոյն (Հատ. Բ. 444—455): Բազմաթիւ էին այն ատեն հայերէն լեզուի ուսման պարապող գերմանացի գիտունք, որոց մէջ յիշատակութեան արժանաւորք են Դիէսերիս ֆրիսթոֆ վոն Ռիմմէլ (1784—1859), ուսուցիչն Կատմութեան ի Մարպուրկ, որ ի Համայնագիտակ բառարանին էրշի և Կրուպերի, Հայաստան յօդուածին տակ 1820 ին հրատարակեց յօդուած մը Հայաստանի վրայ ընդհանրապէս: Նոյն երկասիրութեան մէջ իրենց այբուբենական շարակարգին տակ կը գտնենք զանազան յօդուածներ այլ և այլ հայ մատենադրաց վրայ: — 1841ին Բենեդիկտ Ուէլլէթ առաջին թարգմանութիւնն ըրաւ Կորեան սրբոյն Մեսրոպայ վարուց՝ համեմատ բնագրին ընծայելոյ ի լոյս ի Ս. Ղազար յամի 1833, խորագրովս. Go-rion's Lebensbeschreibung des heiligen Mesrop. տպագրեալ ի Տուպինկէն, ի 52 էջս, և հրատարակեալ ի քսաներորդ հինգերորդ տարեդարձի ամբառնալոյ ի զահ Վիլթէմպերկի Գուլթէյմոն Ա. Թագաւորի: — Եկեղեցական Բառարանին (Kirchenlexicon) վէցերի և վէլդէի, հրատարակելոյ ի Ֆրիպուրկ, որ և քաղղիական Թարգմանութիւն մ'ալ ունի և կրկին տպագրութիւնք (Dictionnaire encyclopédique de théologie catholique) ի 25 հատորս, 1858—1865, Ֆրիպուրկի արեւելեան բանասիրութեան իմաստուն ուսուցիչն այլ և այլ յօդուածներ զետեղեց հայ մատենադրաց վրայ, զոր օ.

րինակ Եզնիկ, Աստուածաշուքն զիրք (Թարգմանութիւն ի հայ), ընտիր յօրինուած մը Հայաստան անուան տակ, Եղիշէ և այլն: 1856ին օժանդակեց Վէլլէ Աստուածաբանական ուսումնաթերթի մը (Theologische Quartalschrift, հրատարակելոյ ի Տուպինկէն Լը տարի, յ'էջս 446—454) քննադատութիւն մը Փ. Նեւի ուսումնասիրութեանն ի վերայ Թովմայի Մեծօփեցոյ, ինչպէս նաև Հանգստեան շարականաց հայ եկեղեցւոյ՝ զոր նոյն հայագէտն՝ զաղղիական Թարգմանութեամբ հրատարակեր էր:

1846 հրատարակեցաւ Ֆրիտրիխ Վինտիշմանի մէկ երկասիրութիւն՝ այս խորագրով. Die Grundlage des Armenischen im arischen Sprachstamme, « Տեղի հայկականին ի զասակարգի արիական լեզուաց »: Այս գրութիւնս նախ քան զառանձին հրատարակութիւն, տպագրեցաւ յուսումնաթերթին Abhandlungen der ersten Classe der bayerischen Akademie der Wissenschaften, ի հատորն Դ, ի թիւ 2. Բայց հեղինակը կը յայտարարէր թէ յօրինած է զայն ի 1836 ամի, այսինքն յառաջ քան զտպագրութիւն քերականութեան Պետերմանի: Կը յիշուի դարձեալ Վինտիշմանի Թարգմանութեան մասն մը յեզնդկայ գրոց, որ ի 1834 հրատարակուած է ի Պաշարական տարեգիրս (Bayerische Annalen). և ինքն՝ որ քաջածանօթ է վէտայի և Ջորտասդրի վրայ գրական երկօքը, չէր կրնար անշուշտ չհետաքրքրուիլ այն բազմապատիկ մերձաւորութեամբք որ կան ի մէջ հայ և հնդկային և իրանական լեզուաց:

Հետեւեալ 1847 տարւոյն Հերմանն Ռիխարտ Ստոլֆ Եղ (ծն. 4 յուլիս 1824 ի Նէունբորֆ, վախճանեալ ի 29 հոկտ. 1889 ի Հալլ), ուր 1863 տարիէն ի վեր ուսուցչապետ էր արեւելեան գրականութեան պատմութեան և բանասիրութեան, լատին լեզուաւ գրուածք մը հրատարակեց, համանման Վինտիշմանի գրութեան, հետեւեալ խորագրովս. « Նախաբան տեղեկութիւնք զարիական լեզուէ և զբարուց հայկականին » . Ariana linguæ gentisque Armeniace indole prologomena, scripsit Richardus Goche Ph. D. Dissertatio inauguralis, ի Պերլին, ամփոփեալ յ' 77 էջս: Վարդապետական աստիճանն ընդունելու համար այս բանամրցութեան (thèse) պաշտպանողաց թուոյն մէջ կը գտնենք Պէօղիքէրի անունը, և կամ որ նոյն է ըսել՝ զՊաւլ Ա. Տըլախարտ, իբրու թիկնածու (candidat) աստուածաբանութեան. և որոյ վրայ քիչ ետքը պիտի խօսիմք: Գրուածքիս 58—76 էջերը միայն աչքէ անցընելը բաւական է հասկցնելու համար թէ ո՞րչափ անհամաձայն էին կարծիք հայկական ուսմանց նկատմամբ: Եղ՝ որ ծանօթագոյն է ուսումնական աշխարհի արար հրատարակութեամբքը, Հերցոկի Համայնագիտական մասնակցեցաւ Եզնդկայ վրայ գրած հատուածով մը, և իբրու քարտուղար գերման—արեւելեան ընկերութեան իր տարեկոր համարաւորութեանց մէջ շատ անգամ խօսած է նաև հայկական ուսմանց յառաջադիմութեան վրայ:

Ինչուան այս աստե՛ն՝ անուանի բանասէրքն գերմանացիք Բոպպ, Շէլլիէր,

Պոտտ, Լասսէն և այլք՝ հայկականին ուսումնասիրութեամբ պարապած չէին՝ Շէլլէր ամենեւին չուտաւ զայն, զոր ըլլալով ուրիշի բերնով խօսիլ • Բոսպ՝ իր Համեմատական քերականութեան երկրորդ տպագրին ի գլուխ դրուած յառաջաբանին մէջ կ'ըսէ. « Այն լեզուաց՝ որոց վրայ խօսուեցաւ առաջին տպագրութեան մէջ (1833), կու գայ միանալ նաև հայկականն » • Աօիկայ եւ զակի բացառականին համար էր, զոր առաջին տպագրին մէջ պենտի մերձաւոր կը գտնէր, և որ յորդորամիտ ըրաւ զինքն խորամուկ ըլլալ ի քննութիւն բովանդակ կազմութեան լեզուին և յայտնել այն վերաբերութիւններն՝ որ դեռ թաքուն՝ և երբեմն ալ բոլորովին անծանօթ են և կը միացընեն զայն սանգրիտ, զենտ և Եւրոպայի ուրիշ համացեղ լեզուաց հետ։ Եւ որովհետև, — կը յաւելու նա, — հայկականն մասն է մեր լեզուաց իրանեան ճիւղին, ինծի համար կարեւոր դիտողութիւն մը եղաւ ապացուցանելը, որ ինչպէս ոստետն՝ ասանկ ալ հայկականն ձայնական կամ քերականական մասնաւորութեամբ՝ ուրեմենեան ու զենտէն աւելի հին լեզուի մը վիճակին կը պատկանի։

Մեր այս հաստատմին մէջ՝ հայ լեզուի գիտական կամ պատմական ուսումնասիրութիւնն պիտի ընենք, որոյ ներկայացուցիչը կը սեպուին Պաւլ Տըլակարտ, Ֆրիտրիխ Միլլէր, և Հիւպէման։ Դժբաղդաբար այս հետազօտութիւնք՝ դեռ եւս գրեթէ անյաղթելի դժուարութիւններէ շրջապատած են։ Հայ լեզուն՝ առջի նայուածքով ոչ միայն ըստ ամենայնի կատարելաւ գործուած լեզու մը կը ներկայանայ մեզ, այլ նա և մեծ արդիւնք ունեցող մատենագրաց ձեռքով մշակուած • վասն զի ձեռուրնիս եղած ամենահին յիշատակարաններն՝ դասական օրինակք են ոճոյ, և գէթ մինչև յերբոտտաներորդ դար ջանք կ'ըլլուի նմանիլ անոնց ի մատենագրութեան։ Չորրորդ դարու մէջ կը տեսնենք քահանայից խմբակ մը որ կը գումարուին սրբոյն Մեսրոպայ քով, նպատակ ունենալով օժտել իրենց հայրենակիցքը՝ ազգային գրականական լեզուով մը։ Ինչուան նոյն ատեն բաւական համարած էին յոյն, պարսիկ ու ասորի լեզուով գրելը։ Բայց հասարակաց լեզուի մը պէտքը՝ որ ըստ օրէ աւելի զգալի կ'ըլլար, քանի որ ստորին դասակարգին մէջ ալ կը ծաւալէր կրթութիւնն և ուսում։ Բաց աստի, Մեսրոպայ և իր ընկերքը վառուած էին քրիստոնեայ կրօնքը Հայաստանի մէջ աւելի հաստատուն հիման վրայ դնելու փափաքանօք, հեթանոսական դպրոցաց մէջ սովորական լեզուին տեղ նոր լեզու մը դնելով, որ թէպէտ գրականական՝ սակայն ամենուն հասկանալի էր։ Աւելի դիւրամբօնելի կ'ըլլայ այս մեզ՝ եթէ համեմատենք հանգամանքը՝ որովք տեղի ունեցաւ ուրիշ աշխարհաց մէջ։ Այսպէս մտադրութեան արժանաւոր հաստատմի մը մէջ զոր Կլամօն Պուսսիէ հրատարակեց ի Կապոյտ հանգիսի (28 փետր. 1891), որոյ խորագիրն է՝ Քրիստոնէութեան և հռոմէական դատարարական լեզուին ի շրջապատ դարձաւ, հետեւեալ խօսքերը կը կարդանք. « Կարելի՞ էր, կ'ըսէ, բարեպաշտ քրիստոնէի մը հաշտ աչքով նայիլ այն դատարարականութեան վրայ, որ հռոմէական դպրոցաց

մէջ կը տրուէր կայսերութեան ժամանակ... բոլորովին հեթանոսական էին վարժարանքն... Քրիստոնէի աղան ստիպուած էր հոն ծանօթանալ Ոլիւմպոսի աստուածոց հետ, ու ընտանեացը մէջ ընդունուածներուն բոլորովին հակառակ տպաւորութիւններ ընդունիլ... Քրիստոնէութիւնն եւր մոռտ զոտալ գիւրաւ կեցիկ դասուն մէջ, դիմացն ունէր դաստիարակութեան այնպիսի դրութիւն մը՝ որ հաճելի էր ընդհանրութեան... հարկ էր քրիստոնէական դաստիարակութիւն մը : Եւ այն որ քրիստոնեայ եկեղեցին շատ դարերէ ետք յաջողեցաւ ձեռք բերել յարեմոստ, չորրորդ և հինգերորդ դարուց մէջ՝ հնարաւոր եղաւ Հայաստանի համար աւելի կատարեալ և տեական կերպով մը. և որ միւս այլ ապացոյց մ'է նոյն ժողովրդեան բնաւորութեան զարմանալի հաստատութեան :

Բայց այս արագութեամբ ձևացած հայ գրաւորական լեզուին ծագումը կամ յառաջագայութիւնը ուստի՞ է, և ո՞ր հիման վրայ : Անտարակոյս ժողովրդական գաւառաբարբառներէ, և մանաւանդ ինչպէս ուրիշ շատ լեզուաց ալ հանդիպած է, կեղրոնական գաւառաբարբառէ մը, որ իւր աշխարհագրական զիջքով ուրիշ մերձաւոր բարբառներէն այնչափ չէր զանազանուեր : Գրեթէ նոյնը հանդիպած է, օրինակ իմն, ռոման աշխարհաց մէջ. Քրիստոնէական հաւատքը ժողովրդոց մէջ ծաւալելու պարտքը՝ բռնադատած է զհոգեւորականութիւն՝ ընտանեանալ ժողովրդեան լեզուին, և անով քարոզել հաւատքը : Այս կերպով լատին ժողովրդական գաւառաբարբառը կրցեր են գրաւորական լեզուաց կարգն անցնիլ . միայն այս զանազանութեամբ՝ որ իրենց մէջ հոռութեան արշաւանքէ առաջ եղող լեզուք՝ ո՛ր շին մնար, ի բաց աւետալ պրետոն և պատք լեզուք. և լատինականն կը փոխանակէ գնտա : Նոյնն արդեօք պատահած է ի Հայս : Գիտենք թէ երանեան արշաւանք տեղի ունեցած են հոն. կան նաև հետք նախնական լեզուաց, օրինակ իմն՝ յարձանագրութիւնս վաճայ : Արդեօք այս արձանագրութիւնք՝ ժողովրդեան լեզուն կը ներկայացընեն մեզ, թէ օտար արձանագրութիւնք են : Եթէ ժողովրդական լեզուին կը պատկանին, ի՞նչ եղած է հիմայ այդ լեզուն. միթէ կելտականին մի՞նձին ունեցած է՝ նկատմամբ լատին լեզուի. և այս դէպքին մէջ՝ արդեօք երանական գաւառաբարբառ մը փոխանակած է զնա : Ահաւասիկ իրենց լուծմանն սպասող զանազան առաջարկութիւնք : Մինչև հիմայ հայկականն ենթադրուած է նոյն աշխարհին նախնական լեզուն. բայց ամենեւին հաւանական չերենար այդ լեզուին ամենահին գոյութիւնը, ինչպէս մեծապէս տարակուսական է որ հեթանոսութիւնն միաձև կրօնք մը եղած ըլլայ հոն :

Խնդրական է դարձեալ հայ այբուբենին սկզբնաւորութիւնը : Մեսրոպայ ընծայուած գիւտէն յառաջ՝ գրաւոր էր արդեօք հայկական լեզուն : Եթէ ընդունելի սեպուի այդ կարծիք՝ անշուշտ այդ գաւառաց մէջ միայն հնարաւոր պիտի ըլլար՝ որ սահմանակից էին պարսից և ասորաց. զի յունական ազդեցութեան տակ գտնուածներուն մէջ՝ անշուշտ շատ աւելի զօրաւոր էր հել-

լենականն: Անոր հետեանք պիտի ըլլայ ձայնաւոր նշանաց կամ տառից բա-
ցակայութիւնը, որոց կիրառութիւնը չի տեսնուիր սեմական լեզուաց մէջ. և
այս պարագայով կը մեկնուի աւանդութիւնն որոյն Մենարովայ հնարած յա-
ւելումական (additionnelle) տառից նկատմամբ:

Մենք կ'ուզենք միայն նշանակել քանի մը դժուարութիւնքն որ հայ լե-
զուի պատմական ուսումնասիրութեան գէմ կ'եղլեն: Անոնց լուծումը արժան
է փնտուել բնագրաց քննադատութեան և գաւառաբարբառներու ուսման մէջ:
Արդեօք զընգզիրք և տպեալ բնագիրք ճշգրիտ ներկայացուցի՞չք են մեսրով-
պեան լեզուի. Նորայր հակառակը կ'ապացուցանէ. բայց իր բացատրութեամբը՝
յանապատի կը քարոզէ. որով փորձ կը փորձուի շէնք մը կառուցանել, ա-
ռանց աշխատ լինելոյ ձգել նախ զկարևոր հիմունսն: Իսկ գաւառական բարբառոց
ուսումնասիրութիւն՝ դժբաղդաբար դեռ փափաքելի յառաջադիմութիւնն չունի:
Սակայն պէտք է երախտագէտ ըլլանք այն իմաստոց, որք զրեթէ անյադ-
թելի դիմակալութիւններէ չլսինալով, հայկական բանասիրութեան մեծապէս
օգտակար եղան: Թողա՞ծիս սկիզբը անոնց գլխաւորներուն անուանքը յիշա-
տակեցինք. խօսինք հիմայ գրութեան վրայ, իրենց գիւտից ժամանակագրական
կարգը պահելով:

Պաշտ Տըլակարտ, իմաստասիրութեան և աստուածաբանութեան վարդապետ
և պետական տոանձին խորհրդական, ծնած է ի Պերլին (2 նոյեմբ. 1827),
ու 1869 էն մինչև մահը՝ որ անցեալ տարի հանդիպեցաւ, Էէթթինիի հա-
մախարանին մէջ ուսուցիչ էր արևելեան լեզուաց՝ յաջորդելով Էլալտի: Ի-
մաստուէ բանասիրիս բովանդակ կեանքը նշանաւոր է այնու՝ որ երբէք ուսու-
մնասիրութեան մը ձեռք չէր զարներ՝ առանց նախապէս նոյն նիւթին խորունկ
կերպով հմտնալու: Միշտ անպարտապ յուսուցանելոյ, ու Եւրոպիոյ գլխաւոր
մատենադարանները հետազօտելէ, բաղդատելով և տպագրութեամբ հրատարա-
կելով յոյն, հերբայական, ասորի, զպտի, արաբ, քաղղէացի հին բնագիր-
ներ, հայկական և երանեան լեզուաց բառերու ստուգաբանութիւններ, գեռ
ժամանակը չէր պակսեր իրեն մշակել զբանաստեղծութիւն և հետեիլ քաղա-
քագիտութեան: Անգղիացի հմուտ բառադրող մը մօտեւս կ'ըսէր ինձ՝ թէ
զարմանալի է արդարեւ որ Տըլակարտ այնչափ բազմազատիկ յիւթոց հետամուտ
եղած է. բայց աւելի հիանալին՝ անոնց ամենուն մէջ ունեցած կատարեալ
հմտութիւնն է: Այս դիտողութիւնս՝ իրաւամբ կը պատշաճի հայ լեզուի մէջ
ունեցած գիտութեանն: 1844ին ձեռք զարկաւ անոր ուսմանը՝ իբրեւ (նոր-
աղանդ) աստուածաբան քան լեզուագէտ մը, բայց միշտ հաւատարիմ իր
սկզբանը՝ զո՞ր չըլլալով երբէք վեր ի վերոյ տեղեկութեամբք, յաջորեցաւ
այնպիսի արդիւնք ձեռք բերել որ զարագլուխ մը կրնան կազմել լեզուաբա-
նական գիտութեան, և որոց համար ամէն անկեղծ բանասէր՝ պէտք է իրեն
երախտապարտ ըլլայ: Գլխաւորն իր գիւտից մէջ այն է՝ որ կրցաւ հաստա-
տուն ապացուցիւք որոշել հայկական լեզուին տեղ մը՝ արիական գերգաս-
տանին (հնդեւրոպական) համազգի լեզուաց մէջ, աւելի մօտեցընելով զայն

երանեան ճիւղին : Գիտական ընդարձակ հմտութեամբն օժանդակուած , կրցաւ ապուցուցանել ինչ որ այլևս իրմէ առաջ ընդ ազօտ յաջողեր էին նշմարել : Զուր տեղ պարսաւադէոք կ'ուզեն վերցընել իրմէ նախնականութեան պատիւը . իր գրուածոց պատմական շարքը , զոր պիտի գնենք ընթերցողին առջև , ամէն տարակոյս և վէճ կը վերցընէ , յայտնի ընելով թէ Տըլակարաին կը պատկանի հայ լեզուի ուսման հաստատուն և գիտնական խարխիւ մը ընծայելու առաջին պատիւը :

1850 էն ի վեր հմուտ հայագէտն հրատարակեց (ի Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, հատոր Գ, 347—369) , յիշատակագիր մը բաղդատութեանց հայ և սանսքրիտ բաղաձայնից , նոյն ա տնն դեռ իրեն անժանօթ էր մէջնախնայնի գրուածն որոյ վրայ խօսեցանք մեր այս յօդուածին մէջ . բայց ուզեր էր ցուցընել թէ հայկականն աղէկ հասկընալու համար , լաւագոյն միջոց էր համեմատել զայն հնդկային համազգի լեզուաց հետ : 1854 ին հրատարակեց բանամրցութիւնն (thèse) համալսարանական ուսուցչութեանն , զոր նոյն տարւոյն մայիսի 20 ին ըրեր էր ի Հալ քաղաքի : Գրուածքիս նպատակն էր միացընել զեհտ , ազան , պարսիկ , հայ , ռոսետ , փոխդեան , լիւդեան , թրակեան և սկիւթ լեզուաց բառեր , և անով խումբ մը կազմել : հնդկ-կելտական բարբառոց . և այս վախճանաւ չորս հարիւր յիսունէն աւելի հայ բառեր մէջ կը բերէ և կը խօսի անոնց վրայ :

1854 ին անանուն գրուած մը հրատարակեց Zur Urgeschichte der Armenier մակագրով , բանասիրական ճաշակ մը Հայոց նախնական պատմութեան վրայ . յորում հազարի չափ բառից քննութիւնն ընելով , կը հետեցընէ որ հնդկագերմանական լեզուաց արմատական բառից գէթ երրորդ մասը կը գտնուին հայուն մէջ . բայց կը համարի թէ լեզուին ձայնականն (phonétique) դեռ երկար ժամանակ անկարելի պիտի մնայ , որովհետեւ հին ուղղագրութեան տեղեկութիւն չունինք : Սանսքրիտ հաղագայինքն բհ , գհ , դհ՝ հայերենի մէջ եղեր են , պ , կ , տ , և լեզուն՝ զասոնք որոշելու համար պ , կ , տ արդէն ունեցած տառերէն , սկսած է փոխել ի բ , ք , թ , բայց զըժ-բաղդաբար՝ առանց հաստատուն սկզբան մը հետեւելու : Այս արդիւնք ըստ մեծի մասին ամփոփուած են Gesammelte Abhandlungen կոչուած իր միւս երկասիրութեան մէջ , զոր հրատարակեց 1866 ին , ուր հինգ հարիւր հայկական բառից քննութիւնն կ'ընէ . կը խօսի նաև Հայոց , թրակեանց և փոխգաց ծագման վրայ , և շատ օրինակներով կը ցուցընէ թէ ինչ կերպով հայ լեզուի տարբերք բաժնելու է իրարմէ : Կը հաստատէ նաև այն գրութիւնն , թէ հայկեան՝ այսինքն հիմնական հայերէնն , անցման (transition) լեզու մ'է մէկ կողմանէ երանեան , յոյն և կիմրիք լեզուաց , և լիթուանականին և սլաւին ի միւսմէն . կը խօսի նաև քանի մի ասորի բառից վրայ որ կը գտնուին ի հայ լեզուի :

1877 ին Տըլակարա հրատարակեց Հայկական ուսումնասիրութիւնք (Ar-

menische studien) կոչուած ընդարձակ աշխատասիրութեան առաջին մասն. իսկ երկրորդը Էլեթթինկի Գիտութեանց արքունի ակադէմիային յիշատակագրութեանց հետ՝ նոյն տարւոյն 5 մայիս և 7 յուլիս ամսաթերթից մէջ. և որ յետոյ առանձինն ալ հրատարակուեցաւ: Գրութեքիս մէջ հեղինակը 2413 հայ բառից ստուգարանութիւնն ընելով, 1726ը նոյն լեզուին յատուկ կը համարի. կ'ամփոփէ իւր կարծիք և զրութիւն լեզուին տարերայ վրայ. հաւաքում մ'ալ կը ցնէ հայկեան կամ իրեն համար սկզբնատիպ բառից, ինչպէս նաև արշակունեաց (պահլա) և սասանեանց: Այլ և այլ հաստուածներ ալ հրատարակած ունի ի Mittheilungen ուսումնաթերթս 1884, 87 և 91 տարիներու:

Շարայարեղի

ԴՐԱՆՍԻԼՈՒԱՆԻՈՅ ԵՂԻՍԱԲԵԹՈՒՊՈԼԻՍ

ՔԱՂՔԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ՕՐԷՆՔՆԵՐՆ ՈՒ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ

(Տես յ'էջ 335)

« 1748 Դեկտրի, 12ին Էլիզաբետան.

Հասդատեց Պատուելի Քաղաքըն իրեքումն ալ վասն շաղրանուն սէպն, որ օրրիւ ըլայ ¹, ընտօր վերն զրած է այսինքն 1741 և ճուրում պիտայ աւրօղըն 12 մճրի: Բայց բամպակ և զօտան ² և զըպազըն ու երկաթն կապ չէ, զան ըսլօպօտ էյ. բայց պի կցվի 1749 էն, բրիմայ պի կցվի: Եւ այս ալ զիտացվի եւ կապվի որ մէկնիմէկ Աղաչան կամ Աղաչի մանչը չի անէ շաղրայ 3 կամ 2 աւուրօլ արաչ. ու թէ որ անէյ ալ նայ լման ³ տեղին վրայ անէ. զէ գըտվի որ մարդ զընէ խորդութիւնն մէկնիմէկ շաղրային վրայ և չի աւրէ, թէ որ գըտնուն վաղայհներն նայ այնպիսին պիտայ ճուրում անպատճառ 12 մճրի Պատուելի զընաճին: Եւ ինչու որ չի հնազանդիլ վաղային նայ, պիտայ Ա. Սարրսդին ալ, իրեն ամպըրութեանը զօրայ: Անոր կու գրվի որ հասդատ ըլայ »:

1. Գուցէ կատարուիլ, գործադրուիլ, կը նշանակէ:
2. Kasta հունգարերէն է, մանգաղ, կը նշանակէ:
3. Ճիշդ, յատուկ, սեպհական: